

چالش‌های فقر شهری و ضرورت رویکرد راهبردهای اجتماع محور در سکونتگاه‌های غیر رسمی (مطالعه موردی: محله بی‌سیم شهر زنجان)

اسماعیل نصیری* - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه پیام نور، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۶/۲۵

چکیده

سکونتگاه‌های غیر رسمی نماد فضایی و کالبدی فقر در میان فضاها شهری است. فقر شهری مجموعه‌ای از فقر انتقال یافته از جامعه روستایی (توسط مهاجران به شهر) و نیز فقر تولید و باز تولید شده در جامعه شهری (توسط جابجایی‌های درون شهری) را در بر می‌گیرد. یکی از راهبردهای بهبود فقر شهری توجه به اجتماعات محلی است. رویکرد توسعه اجتماع محور طی دهه ۱۹۹۰ به طور جدی با پیشگامی بانک جهانی در تحقق بخشیدن به اهداف کاهش فقر شهری به کار گرفته شد. این رویکرد توجه عمده‌اش معطوف به عملکرد و واکنش بخش مردمی است و به عنوان نظامی مشارکت جو، هدایت کننده و تسهیل‌گر توسعه محلی در سکونتگاه‌های غیررسمی است. در این جهت هدف از تحقیق حاضر بررسی چالش‌های فقر شهری در سکونت گاه غیررسمی (در محله بی‌سیم زنجان) و ارائه راهبردهای رویکرد توسعه اجتماع محور بوده است که از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است و نیز روش گردآوری اطلاعات اسنادی و میدانی بوده است. ابزار گردآوری اطلاعات تحقیق حاضر پرسش‌نامه، مصاحبه، مشاهده و مطالعات میدانی است که با استفاده از آزمون‌های آماری پارامتری و ناپارامتری شاخص‌های تحقیق بر روی ۳۸۰ نفر از سرپرستان خانوار مورد ارزیابی واقع شد. نتایج تحلیل آماری از شاخص‌های مورد بررسی بیانگر شرایط نامساعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و دسترسی به خدمات شهری در محدوده مورد مطالعه است. همبستگی پیرسون بین عدم مشارکت و فقر شهری برابر با ۱۲۱٪ ارزیابی شده است. نتایج آماری نشان داد که توجه به دیدگاه مردم با ضریب $\text{Beta}=0.43$ و تعامل و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها ($t=2/9$)، توجه به رویکرد برنامه‌های اجتماع محور را در سیاست‌های کاهش فقر شهری را ضروری می‌سازد.

واژه‌گان کلیدی: فقر شهری، اسکان غیر رسمی، محله بی‌سیم، چالش‌ها، توسعه اجتماع محور، راهبردها.

۱. مقدمه

فقر شهری مجموعه‌ای از فقر انتقال یافته از جامعه روستایی (توسط مهاجران به شهر) و نیز فقر تولید باز تولید شده در جامعه شهری را در بر می‌گیرد (Davis, 2006:48). اسکان غیر رسمی جلوه‌ای از فقر شهری است که به طور عمده ناشی از بی توجهی به نیاز مسکن اقشار کم درآمد در گذار شهرنشینی شتابان بوجود آمده است (وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۸۳: ۱۷-۱۴). بنا به اعلام برنامه اسکان بشر، در سال ۲۰۰۷ نخستین سالی در تاریخ بشر است که بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها به سربرده‌اند (صرافی، ۱۳۸۷: ۷) و در همین سال، شاهد عبور تعداد جمعیت ساکن نواحی فرودست شهری از مرز یک میلیارد نفر بوده‌ایم.

از این رو استنتاج می‌شود که شهری شدن فقر از بزرگترین چالش‌های توسعه جهانی است که در صورت تداوم روند نامطلوب کنونی، در طی سه دهه آتی شامل دو میلیارد نفر ساکنان نواحی فرودست شهری خواهد شد (un-Hbitai, 2007:68). در سال ۱۳۸۷، ۱۹ درصد از جمعیت کشور زیر خط فقر به سر می‌برند در صورت تسهیم به نسبت جمعیت شهری و در نظر گرفتن نسبت بیشتر فقرای روستایی به رقمی حداکثر ۹ میلیون نفر فقیر شهری دست می‌یابیم (مهندسان مشاور آمایش، ۱۳۸۷: ۶۵-۶۰). بر اساس اطلاعات وزارت مسکن، حدود ۲۰ درصد جمعیت مراکز استان‌ها در سکونتگاه‌های غیر رسمی به سر می‌برند که شامل حدود ۸ درصد مساحت شهرها می‌شود (علاء الدینی، ۱۳۸۷: ۷۹).

شهر زنجان نیز به عنوان یک شهر میانه اندام طی دهه‌های اخیر از رشد جمعیتی و کالبدی قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده است بطوریکه مساحت آن از ۴۵ متر مربع در سال ۱۳۳۵ به ۶۷۴۲/۱ متر مربع در سال ۱۳۸۸ افزایش یافت و جمعیت این شهر از ۴۷ هزار نفر در سال ۱۳۳۵ به مرز ۳۶۰ هزار نفر رسید (مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵-۱۳۸۸: ۲۰-۱۵). از سال ۱۳۳۵ به بعد اولین محلات مهاجرنشین در پیرامون بافت اولیه شهر شروع به شکل‌گیری نمود. اصلاحات ارضی، نبود برنامه‌ای منسجم و قطبی کردن منطقه، روند صعودی افزایش قیمت و اجاره بهای مسکن، وجود کاربری‌های نامناسب، برخورد تخریبی یا ندیده گرفتن اسکان غیر رسمی از طرف مدیریت شهری و نپذیرفتن آن به عنوان راه حلی خود انگیخته و قابل ارتقاء از جمله عوامل مهم و مؤثر در شکل‌گیری و گسترش اسکان غیر رسمی از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۸۸ در شهر زنجان بوده است (صرافی، ۱۳۸۴: ۴۶-۴۳) و شهرداری زنجان، (۱۳۸۸: ۵۳-۵۰). محله بی‌سیم به عنوان یکی از محله‌های اسکان غیر رسمی واقع در شهر زنجان در دهه ۱۳۴۰ شکل گرفت. با افزایش مهاجرت به شهر زنجان، زمین‌های اطراف این محله به سرعت توسط مهاجرینی که اکثریت روستایی بودند و به محله بی‌سیم مهاجرت کرده‌اند اشغال شده است. این محله با ۵۵ هکتار و با جمعیت بالغ بر ۳۰ هزار نفر و با تراکم ۵۰۰ نفر در هکتار، تراکم بسیار زیاد جمعیت، فقدان شبکه فاضلاب و جمع‌آوری آب‌های سطحی، ساخت و ساز غیر فنی و بی دوام، توزیع نامناسب کاربری‌های خدماتی، بیکاری و نابه‌هنجاری‌های اجتماعی از جمله مهمترین چالش‌های فقر شهری در این محله است. استفاده از برنامه‌ریزی اجتماع محور در شناخت و مدیریت بهتر از فضاهای شهری می‌تواند نقش راهبردی و مؤثری داشته باشند. به همین دلیل در این مقاله سعی شده

است تا ضمن بررسی چالش‌های فقر شهری در محله بی‌سیم شهر زنجان به ارائه برنامه‌ریزی توسعه اجتماع محور در محله فرودست در شهر زنجان پرداخته شود.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

۲-۱. پیشینه تحقیق

مطالعات محمدی (۱۳۸۷) نشان می‌دهد که توسعه اجتماع محور به عنوان ساز و کار نوینی در افزایش پایداری و اثر بخشی اجتماعی برنامه‌های بهسازی شهری در سکونتگاه‌های غیر رسمی تلقی می‌شود. نتایج مطالعات علاءالدینی (۱۳۸۷) در مورد اسکان غیر رسمی در شهر مشهد حاکی از آن است که فراهم آوردن زمینه‌های مشارکت فراگیر ساکنان در برنامه‌های بهسازی و توانمندسازی اقدامی مؤثر و راهگشادر زمینه ساماندهی توسعه آینده اسکان غیررسمی خواهد بود. به عقیده کلهرنیا (۱۳۷۸)، طرح‌های توانمند سازی با مشارکت اجتماعات محلی از جمله اصلی‌ترین راهبردهای ساماندهی و نهادینه سازی و مشارکت فقرای شهری در ارتقای شرایط زندگی است. ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۸۳) در مورد راهکارهای تعدیل حاشیه نشینی در کریم‌آباد زاهدان، بهترین راه حل را ساماندهی و بهسازی به همراه توانمند سازی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌داند. دست‌اندرکاران اجرایی ساماندهی بافت‌های فقیر نشین معتقدند که شروع و اجرای برنامه‌های ساماندهی محلات فرودست شهری و مبارزه با چالش‌های فقر شهری، مستلزم ارتقای توانمندی اجتماعات محلی با رویکرد اجتماع محور است (محمدی، ۱۳۸۳: ۶۴). بنا به زعم صرافی (۱۳۸۷)، مسئله فقر شهری نه در چارچوب دستگیری از مستمندان و صدقه دادن بلکه بنا بر انکشاف منابع نهفته آن‌ها و توانمندسازی برای مشارکت مؤثر در توسعه اجتماعات محلی راهگشامی شود. تحقیقات رفیعیان و همکاران (۱۳۸۵) در زمینه کاربرد متدولوژی گروه‌های بحث در توانمند سازی محلات غیررسمی بیانگر آن است که این روش اساس حرکت برنامه‌ریزی را تشکیل می‌دهد و می‌تواند به عنوان چارچوب در برنامه‌های توسعه اجتماع محور مورد استفاده قرار گیرد. اسکندری دو رباطی (۱۳۸۷) در پژوهش بر روی فقر شهری اظهار می‌دارد که ظرفیت سازی بر اساس توان‌های مناطق غیررسمی و رسمیت شناختن کم درآمدها از جمله راهکارهای اساسی است. نتایج مطالعات جواهری‌پور (۱۳۸۷) نشان می‌دهد که با توانمندسازی ساکنان سکونتگاه‌های غیر رسمی می‌توان به توان اقتصادی شهرها افزود و کاهش فقر شهری نیز تحقق یابد.

بررسی تجارب سایر کشورها نیز حاکی از اهمیت جایگاه رویکردهای اجتماع محور در مطالعات اسکان غیررسمی است. مطالعات بینگ در بنگلادش نشان می‌دهد که هدف اصلی چنین رویکردی در عرصه مدیریت شهری، نیل به ایجاد شهرهای پایدار از طریق تأثیرگذاری مثبت و ارتقاء کیفیت زندگی گروه‌های کم درآمد و آسیب‌پذیر اجتماعی است. در این رهگذر با بهره‌گیری از جذب خلاقیت‌ها و سرمایه‌های اجتماعی و اقتصادی آنان در چارچوب نظام رسمی برنامه‌ریزی و اجرایی در مقیاس ملی، و به بیان دیگر در قالب توانمندسازی، امکان تحقق اهداف کلان توسعه و افزایش سرمایه اجتماعی فراهم می‌آید. نتایج مطالعات بانک جهانی در کشورهای درحال توسعه حاکی از آن است که هدف اصلی در رویکردهای اجتماع محور به کارگیری سرمایه اجتماعی و انسانی و ظرفیت‌سازی در تشکیل و گسترش آن در ارتباط با بهبود شرایط اقتصادی است (Manfel, 2010: 74). برای فقرا، سرمایه اجتماعی می‌تواند

بسیج چهار نوع دیگر سرمایه را موجب گردد و پایه توسعه اجتماع محلی باشد، به این خاطر است که سرمایه اجتماعی را حلقه گمشده فرآیند توسعه شهری در مطالعات اسکان غیررسمی می‌نامند. نتایج پروژه کاهش فقر شهری در قالب برنامه‌های اجتماع محور در پاناما (جهان بهتر برای همه): نیز بیانگر آن است که در برخی کشورهای در حال توسعه، تلاش قشر کم درآمد در حاشیه اقتصاد دایمی، فقدان تأثیر آموزشی، بهداشتی، مسکن مناسب امنیت فردی درآمد منظم از مهم کافی را شامل می‌شود (Padina, 2008: 23).

نتایج گروه مطالعات برنامه‌ریزی و توسعه شهری در دانشگاه مینی‌زوتا در (آمریکا نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی اجتماع محور می‌تواند منجر به ارتقای پاسخ‌گویی به صدای فقرا، برقراری پیوند و رابطه بین آن‌ها با نهادهای اداره محلی و افزایش دسترسی فقرا به فرآیندهای اداره محلی، شود در واقع تداوم و استمرار رویکرد توسعه اجتماع محور در بهسازی سکونتگاه‌های غیررسمی به یک چارچوب نهادی که منجر به تقویت و بازساخت عملکردی نهاد مدیریت محلی منجر می‌شود (Crayon, 2010: 79). نتایج مطالعات ساور در هند نشان می‌دهد که توانمندی سازی اجتماع محلی، سبب دسترسی به فرصت‌های اشتغال، درآمد و مشارکت مؤثر در طرح‌های شهری شده است (saver 2010:40-57). مطالعات آکایو در آفریقای جنوبی حاکی از آن است برنامه‌ریزی اجتماع محور توجه به صدای فقرای شهری و به نوعی سرمایه گذاری در خدمات وزیر ساخت های اجتماعی محلات فقیر نشین را فراهم می آورد (Akayo, 2010:20-32). «بای کال» در مطالعات خود بر روی اجتماعات فقیر نشین اندونزی یادآور می‌شود که برنامه‌ریزی اجتماع محور در پروژه‌های آبرسانی، حفر فاضلاب، دسترسی به توزیع آب، مبارزه با بیماری‌های بومی بسیار موفق بوده است (Baykal,2010: 42-46).

۲-۲. مبانی نظری

رویکرد نظری اصلی برای تبیین اسکان غیررسمی در این تحقیق رویکرد اجتماع محور است. اجتماعی سرمایه اسکان غیر رسمی مجموعه‌ای از تنگناها و مشکلات و نیز قابلیت‌ها امکانات را در خود دارد سیاست‌های کنونی در استفاده از امکانات نهفته آن برای فائق آمدن بر مشکلات موفق نبوده است (Rabin, 2010:89). اوایل قرن بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه ریزان قرار گرفت تمرکز بر سیاست‌های افزایش درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است. تا ابتدای دهه ۱۹۷۰ تحت تأثیر نگرش مکتب لیبرالی حداقل دخالت دولت در امر سکونتگاه‌های غیررسمی در دستور کار بسیاری از دولت‌ها بود. با عدم تحقق وعده‌های لیبرالیسم در رفع مشکل سکونتگاه‌های غیررسمی و فقیر نشین در طول زمان و طی فرآیند توسعه اقتصادی و تحت تأثیر نظریه‌هایی مانند فرهنگ فقر اسکار لوئیس، برخی دولت‌ها شیوه‌های خشن و مقابله با سکونتگاه‌های غیررسمی را برگزیدند و تخلیه اجباری و تخریب، به رویکردی وروشی فراگیر بدل شد (ایراندوست، ۱۳۸۹: ۶۲).

در تبیین نحوه برخورد با اسکان غیررسمی از دهه ۶۰ میلادی تاکنون مکاتب و دیدگاه‌های مختلفی مطرح بوده است. بر مبنای جدول فوق طرح‌های توانمندسازی محلات فقیرنشین شهری در قالب توسعه اجتماع محور از جمله الگوهایی است که ملهم از نظریات جدید و به ویژه برنامه‌ریزی مشارکتی

است. رویکرد توسعه اجتماع محور در اواخر دهه ۱۹۷۰ مطرح و طی دهه ۱۹۹۰ به طور جدی با پیشگامی و سرمایه‌گذاری بانک جهانی در تحقق بخشیدن به اهداف برنامه‌ها و پروژه‌های بهسازی شهری و کاهش فقر شهری به کار گرفته شد. در این رویکرد بر مشارکت اجتماع محلی در فرآیند تصمیم سازی تأکید می‌شود (محمدی، ۱۳۸۷: ۹۲). آلبرت، برنامه‌ریزی اجتماع محور را به نوعی برنامه‌ریزی هوادارانه می‌داند که در جانبداری از معیار کاهش فقر، مهار بیسوادی بکار می‌رود (Albret, 1986: 78).

این نوع رویکرد اجتماعی در توجه به استفاده از کنش‌های اجتماعی در اندیشه‌های آنتونی گیدنز، دیوید هاروی و الیزه رکل و وجود دارد. این سیاست‌ها در انطباق با برگشت از رویکردهای کارکرد گرایانه به سوی رویکردهای انسان محور و توسعه اجتماع محلی در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری شهری صورت گرفته است. این رویکرد به دلیل نمود فضایی آن در محدوده‌های جغرافیایی و عملکردی، تحت چارچوب اقدامات نظام برنامه‌ریزی و مدیریت محلی قرار می‌گیرد و برنامه‌ریزی شهری را به تنهایی برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی کافی ندانسته و توجه عمده‌اش معطوف به عملکرد و کنش بخش مردمی؛ در ساخت سکونتگاه‌ها است. در این رویکرد برنامه‌ریزی شهری به عنوان نظامی مشارکت جو، هدایت کننده و تسهیلگر توسعه محلی در پی نظم دهی به برنامه‌ها و طرح‌های توسعه در سکونتگاه‌های غیر رسمی است. بر این اساس هدف برنامه‌ریزی اجتماع محور این است که فرآیندهای خدماتی، رفاهی و ارتقایی را به نهادهای مر به سخن دیگر اندیشمندان مذکور توسعه اجتماع محور را در گرو عواملی می‌بیند که در ظرفیت سازی نهادینه شده در اجتماعات محلی نهفته است. در حقیقت این ظرفیت سازی به ساختن سرمایه اجتماعی منجر می‌شود. این سرمایه به عقیده فوکویاما یعنی توانایی افراد در مشارکت با همدیگر برای تحقق یافتن اهداف جمعی که آن سرمایه‌های انسانی چرخه فقر را می‌شکند (KRAL, 2009:67).

از دیدگاه سرمایه اجتماعی، برنامه اجتماع محور نوعی نگرش به توسعه از پایین است و از طریق سازمان‌های غیر دولتی قابل تحقق است که در این مورد بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی در قالب محلات مورد توجه قرار می‌گیرد. باید افزود که بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی به مثابه یکی از قابلیت‌های اصول اجتماع محور در برنامه‌ریزی مورد توجه قرار می‌گیرد. در حقیقت این سرمایه اجتماعی است که شکل‌گیری یک اجتماع محلی به مفهوم واقعی را تضمین می‌کند. و مفهوم انسجام اجتماع محلی را که به میزان و کیفیت تعامل و روابط اجتماعی و تقویت شبکه‌های اجتماعی در محله باز می‌گردد را شکل می‌دهد (ایراندوست، ۱۳۸۹: ۶۹). در واقع ارتقاء فرآیند پایداری سکونتگاه‌های غیررسمی، افزایش کارایی و اثر بخشی، گسترش مقیاس سیاست‌های کاهش فقر شهری، مقتدر سازی فقرا و توانمندی اجتماعات محلی از مهمترین نتایج مثبت برنامه‌های توسعه اجتماع محور از دیدگاه سرمایه رویکرد توسعه اجتماع-محور ساز و کاری برای توسعه از طریق همیاری و مشارکت مؤثر اجتماع محلی است که فقیران شهری را بعنوان شرکاء و صاحبان اصلی فرآیند توسعه به میان می‌آورد اجتماع است (Alaming, 2010:48).

توسعه اجتماع محور به مثابه یک فرآیند و به عنوان ابزاری در ارتقای مشارکت در زمینه‌های مختلف اقتصادی- اجتماعی به کار گرفته می‌شود. در کل، توسعه اجتماع محور را می‌توان به مثابه فرآیندی محسوب کرد که به موجب آن گروه‌های اجتماع محلی قادر به) کنترل تصمیمات و تخصیص منابع از بالا جهت توسعه محلی می‌شوند (Everatt, 2005: 55).

۳. روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش به منظور جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های تحقیق کیفی (مصاحبه عمیق) و کمی (پیمایش و ابزار پرسش‌نامه) در ارتباط با موضوع و اهداف تحقیق استفاده شده است. بعد از گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه‌ها کدگذاری شده و با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه تحلیل قرار گرفتند. در تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری پارامتری و ناپارامتری برای تعیین وجود رابطه معنی‌دار میان متغیر مستقل و وابسته استفاده شده است. حجم جامعه نمونه بر اساس فرمول کوکران و با در نظر گرفتن حداکثر خطای قابل قبول در سطح اطمینان ۹۵ درصد و احتمال خطای ۰/۰۵ محاسبه شده است و ۳۸۰ نفر از سرپرستان خانوار به عنوان جامعه آماری بوده که توزیع پرسش‌نامه آنان به صورت تصادفی تکمیل شده است. مقادیر آلفای کرونباخ برای متغیرهای ابزار سنجش ۰/۸۹ محاسبه شده که بیانگر اعتبار مناسب آن برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز بوده است.

۳-۱. شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

به منظور بررسی و تأثیر متغیرهای مستقل بر وابسته در ابتدا شاخص‌های مناسب استخراج و برای سنجش هر کدام از شاخص‌ها، گویه‌هایی تدوین شد و اطلاعات مربوط به این شاخص‌ها از طریق پرسش‌نامه‌ها استخراج گردید و با توجه موضوع، متغیرهای تحقیق در دو حوزه فقر و سرمایه اجتماعی در قالب رویکرد اجتماع محور در نظر گرفته شد. متغیرهای مستقل: شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی - فضایی و دسترسی به کاربری‌ها و خدمات شهری. سرمایه اجتماعی (تعامل، مشارکت، تعلق خاطر به محله) و متغیرهای وابسته: فقر شهری و رویکرد اجتماع محور است.

۳-۲. اهداف و فرضیه‌های تحقیق

هدف اصلی این تحقیق شناخت متغیرهای مؤثر بر چالش‌های فقر شهری در محله بی‌سیم شهر زنجان وارثه رویکردهای اجتماع محور است که در این راستا فرضیه‌های ذیل ارائه شده است:

- بین کاهش مولفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت، تعلق خاطر به محله، تعامل بین افراد) و فقر شهری رابطه وجود دارد.
- عدم توجه به رویکرد اجتماع محور در تشدید شاخص‌های فقر شهری (در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و عدم توزیع متناسب کاربری‌ها) در محله مورد مطالعه مؤثر است.

۴. محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در شمال شرقی شهر زنجان و در قسمت جنوب شرقی کوی قائم واقع شده است. محدوده بی‌سیم در دو مسیر روستایی پایین کوه و دو اسب واقع است و با تشدید روند مهاجرت روستاییان به شهر زنجان گسترش یافت. این محدوده یکی از محلات اسکان غیررسمی شهر زنجان محسوب می‌شود که در سال ۱۳۸۸ با مساحتی برابر با ۵۵ هکتار دارای جمعیتی بیش از ۳۰ هزار نفر بوده است که تراکم جمعیتی آن در این سال معادل ۵۰۰ نفر در هکتار می‌باشد. محله بی‌سیم امروزه از پرتراکم‌ترین مناطق شهر زنجان به شمار می‌رود.

۵. یافته‌ها

۵-۱. یافته‌های توصیفی

- چالش‌های فقر شهری (شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی (سواد و آموزش)

از نظر میزان تحصیلات بین سرپرستان خانوارهای مورد مطالعه، ۵۲/۵ درصد بیسواد، ۳۴/۸ درصد تحصیلات ابتدایی و نهضت سواد آموزی، ۱۰/۷ درصد دارای تحصیلات راهنمایی و ۲/۷ درصد دارای مدرک دیپلم و فوق دیپلم بوده‌اند. اطلاعات میدانی نشان می‌دهد که یکی از مشکلات عمده محله بی سیم، نرخ بیسوادی و سطح پایین تحصیلات در این محله است. ۸/۸۹ درصد جمعیت محله مورد مطالعه شش ساله و بیشتر هستند. نسبت باسوادی در محله بی سیم ۶۰/۱ درصد است حدود ۳۰ درصد از فرزندان ۶ ساله و بالاتر این محله در یکی از مقاطع تحصیلی مجبور به ترک تحصیل شده‌اند.

- وضعیت فعالیت و اشتغال

از جمعیت ده ساله و بیشتر، ۴۲/۲ درصد فعال و ۵۷/۸ درصد غیرفعال هستند. نسبت فعالیت در بین مردان ۹۱/۸ درصد و در بین زنان ۳/۲ درصد بوده است که بیانگر تک درآمدی بودن خانوارهای مورد مطالعه است. اطلاعات مستخرج از پرسش‌نامه‌ها بیانگر آن است که بیش از ۶۰/۹ از ساکنین این محله دارای مشاغل کارگر خدماتی بوده‌اند. اهالی بی سیم عموماً نیروی کار ساده و کم مهارت شهر را تشکیل می‌دهند. بررسی ساختار شغلی سرپرستان خانوار نشان می‌دهد که این افراد در فصل‌های مختلف سال بر حسب تقاضا به کارگران ساختمانی نیز تبدیل می‌شوند. بعد از مشاغل کارگری، مشاغل رانندگی و فروشندگی از جمله مشاغل مردان در این محله را تشکیل می‌دهد. براساس مطالعات میدانی، پرسشگران اظهار داشته‌اند که مدت بیکاری در بین آنان از ۵ تا ۲۰ روز در ماه نوسان دارد. میزان بیکاری ۳۲/۸ درصدی در این محله در مقایسه با رقم ۹/۲ درصد شهر زنجان، حاکی از وضعیت نامطلوب اقتصادی است. ۴۸/۲ درصد از سرپرستان خانوار وضعیت مالی و اقتصادی خود را نامطلوب اعلام نموده‌اند که این نکته نمادی از فقر شهری است.

- توان اقتصادی خانوارها

از آنجایی که پایگاه اقتصادی افراد برفقر تأثیر دارد لذا میزان درآمد جامعه نمونه نیز مورد سنجش قرار گرفت. تحلیل اطلاعات پرسش‌نامه‌ها نشان می‌دهد که ۲۰ درصد از جامعه آماری دارای درآمد کمتر از ۱۵۰ هزار تومان و ۶۰ درصد دارای درآمد بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار تومان و درآمد ۲۰ درصد بالای ۲۵۰ هزار تومان بوده است. میانگین درآمد در این محله در سال ۱۳۸۹ برابر با ۱۷۰۰۰۰ هزار تومان است که این رقم زیر خط فقر است.

جدول ۱. ماتریس شاخص اجتماعی- اقتصادی استاندارد شده در محله بی سیم

محله	تراکم	سرانه افراد در واحد مسکونی	زیربنای سرانه	درآمد سرانه	پایگاه اقتصاد و اجتماعی استاندارد شده
بی سیم	۵۰۰	۴	۵۰	۱/۱	۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

اطلاعات جدول بالا در تأیید پایین بودن سطح معیشت مردم و ارتباط آن با پایین بودن پایگاه اقتصادی و اجتماعی آنان است بطوریکه در این محله به طور متوسط هر ۴ نفر در یک اطاق زندگی می‌نمایند. یافته‌ها نشان می‌دهد بیش از ۹۲ درصد مخارج خانوار خوراک و مسکن اختصاص دارد و ۶۲ درصد از خانوارها از لحاظ میزان مصرف پروتئین زیر خط فقر غذایی هستند زیرا ۵۸ درصد از سرپرستان خانوار اظهار داشته‌اند که حداقل هر دو هفته یکبار گوشت مصرف می‌نمایند.

- ساختار فضایی- کالبدی (شکل هندسی قطعات)

عدم تناسب بین عناصر و آشفستگی فضا از ویژگی‌های بارز اجتماع اسکان غیررسمی محله بی‌سیم می‌باشد. با توجه به این که این سکونتگاه‌ها خارج از طرح‌ها و برنامه‌های شهرسازی و بدون نقشه تفکیکی و مهندسی شکل گرفته‌اند. مسکن آن‌ها نیز بدون نظم هندسی پیش‌اندیشیده و به طور نامنظم وارگانیک و بر اساس توان هر خانوار در اشغال زمین شکل گرفته‌اند. مطالعات میدانی نشان می‌دهد که از کل مساحت ساخته شده حدود ۱۹ درصد دارای قطعات با شکل هندسی منظم، ۱۲ درصد دارای شکل هندسی نیمه منظم و ۶۹ درصد دارای شکل هندسی نامنظم هستند. بر مبنای اطلاعات میدانی تراکم جمعیتی در محله بی‌سیم بالاتر از بقیه مناطق شهر زنجان است. به طوری که در هر هکتار بین ۱۰۰ تا ۱۲۰۰ نفر ساکن هستند. در محله بی سیم بیشترین تراکم در گروه تراکمی، ۵۰-۰ مترمربع با ۶۲ درصد می‌باشد.

جدول ۲. شاخص‌های جمعیتی محله بی‌سیم

محله	میزان جمعیت سال ۸۹	نسبت جنسی	درصد جمعیت ۶ سال و بالا	بعدخانوار
بی سیم	۳۰۲۳۸	۱۱۴/۸	۷۷/۲	۶/۲

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰

نزدیک به ۴۲ درصد خانوارها از نوع گسترده هستند میانگین نفر در واحد مسکونی در این محله ۶/۲ نفر است. در نتیجه می‌توان گفت که هنوز ساکنان این مناطق الگوی با روری روستایی خود را حفظ کرده‌اند. اکثریت واحدهای مسکونی محله بی‌سیم یک طبقه و دارای امکانات و تجهیزات اندک می‌باشند. به طور متوسط در هر واحد مسکونی ۱/۴ خانوار زندگی می‌کند. بر اساس مطالعات میدانی ۸۹/۸ ساختمان‌ها یک طبقه و مابقی ۲ تا ۳ طبقه هستند. از مجموع نمونه‌های آماری مورد مطالعه، بیش از ۸۰/۲ هکتار از واحدهای مسکونی محله، زیر ۵۰ متر مربع وسعت دارند.

– ساختار حقوقی و مالکیتی

بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از قطعات ملکی در محله بی‌سیم به شیوه غیررسمی و در مواردی غیر قانونی مورد تصرف واقع گردیده‌اند. از مجموع خانوارهای مورد مطالعه که مالک واحد مسکونی می‌باشند ۷۵ درصد فاقد سند مالکیت و ۲۵ درصد دارای سند مالکیت می‌باشند. بر اساس نتایج پرسش‌نامه‌ها در محله بی‌سیم ۵۸ درصد خانوارها مالک واحد مسکونی و ۳۸ درصد مستاجر می‌باشند.

– کالبدی و کیفیت ابنیه – ساختار

مطالعات پیمایشی نشان می‌دهد که میانگین عمر بنا در محله بی‌سیم حدود ۱۰ سال است و بیشترین عمر بنا مربوط به ۳۰ سال و کمترین آن مربوط به یکسال قبل است در مجموع ۴۲/۷ درصد واحدهای مسکونی این محله دارای قدمت کمتر از ۲۰ سال و ۵۷/۳ درصد قدمت بالای ۲۰ سال دارند. بر اساس مطالعات پیمایشی ۲۰/۲ درصد واحدهای مسکونی محله بی‌سیم نوساز و ۲۰ درصد آن قابل نگهداری و ۳۹/۸ درصد تخریبی و مابقی در حال ساخت، مخروبه و مرمتی هستند. افزایش واحدهای نوساز و در حال ساخت نشان از مهاجرپذیری این محله دارد. نازلترین شاخص قیمت در مسکن شهری شاخص دوام مسکونی است در محله بی‌سیم بیش از ۷۴ درصد ساختمان‌های مسکونی با تیر آهن و آجر ساخته شده است. تنها ۴ درصد از واحدهای مسکونی ساخته‌شده از وام بانکی استفاده کرده‌اند. در این محله حدود ۷۹/۴ درصد واحدهای مسکونی فاقد نماکاری بوده‌اند و مصالح ساختمانی مورد استفاده واحدهای مسکونی که آجرهای فرسوده هستند نمایان است. ۱۰/۷ درصد واحدهای مسکونی دارای نمای سیمانی بوده‌اند و ۹/۹ درصد دارای نماکاری سنگ مرمر است. در مجموع شاخص‌های کمی مسکن در این محله دارای مطلوبیت پایینی است و به ویژه در شاخص‌های مربوط به تعداد اتاق در مقابل خانوار و تعداد افراد ساکن در واحد مسکونی ارقام نشان دهنده شرایط بد مسکن می‌باشند.

– شاخص کاربری‌ها و دسترسی به خدمات شهری

بر اساس آمارهای سال ۱۳۸۸ محله بی‌سیم در حالی جمعیت زیادی را جذب نموده است که با کمبود در تمامی سرانه کاربری‌ها مواجه است. این محدوده از نظر اغلب شاخص‌های کاربری‌های شهری دارای وضعیتی نا بسامان است. مقایسه نتایج جدول (۳) در زمینه شاخص‌های کالبدی این محله با سرانه‌های معمول در طرح‌های شهری بیانگر عدم توزیع متعادل در زمینه کاربری‌های شهری است.

جدول ۳. مقایسه سرانه کاربری‌های شهری محله بی سیم با سرانه معمول در ایران

کاربری	سرانه محله بی سیم	درصد	مساحت	سرانه‌های حداقل	سرانه‌های حداکثر
مسکونی	۰/۷۴	۷۵/۹	۴۶/۵	۴۰	۵۰
تجاری	۳	۱	۸	۲	۴
آموزشی	-	-	-	۳	۵
فرهنگی مذهبی	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۰/۷۵	۱/۵
بهداشتی- درمانی	۰/۰۲	۰/۱	۰/۱	۰/۷۵	۱/۵
ورزشی	۰/۰۶	۰/۱	۰/۱	۲	۲/۵
فضای سبز	۰/۰۱	۰/۱	۰/۲	۰/۷	۱۲
حمل و نقل	۱۰/۸	۵/۱	۳	۲۰	۲۵
انبارمختلط	۲/۵۹	۱۷/۵	۱۴/۹	-	-

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰

همانطوری که در جدول کاربری‌ها مشاهده می‌شود در میان کاربری‌های مختلف شهری سهم کاربری مسکونی (۷۵/۹ درصد) می‌باشند که این میزان حدود ۲۵/۹ درصد بیشتر از استانداردهای معمول شهری است که علت آن را می‌توان در تراکم بالای جمعیت در محله بی‌سیم و ناچیز بودن کاربری‌های دیگر شهری از قبیل: آموزشی، بهداشتی، فضای سبز و ... جستجو نمود. در محله بی‌سیم هیچ گونه توازنی بین کاربری مسکونی و کاربری‌های تفریحی و فضای سبز برقرار نیست به طوری که این محله با کمبود سرانه فضای سبز، آموزشگاهی، ورزشی، انتظامی، آموزشی و درمانی مواجه است.

رتبه دوم کاربری‌ها اختصاص به کاربری‌های مختلط دارد این نوع کاربری با ۱۷/۵ درصد و سرانه ۲/۵ متر مربع بیانگر آن است که در طبقه اول اکثریت واحدهای مسکونی یک واحد تجاری واقع شده است. از طرفی کاربری‌هایی نظیر پنچرگیری، ساخت درب و پنجره فولادی و همچنین مشاغل کاذبی از قبیل: خرید و فروش کارتن و مقوا، پلاستیک کهنه، نان خشک و... در محله مورد نظر ایجاد کننده آلودگی بصری در سطح محل است، به نحوی که ۲۵/۹ درصد از کاربری‌های محل را به خود اختصاص داده است. آلودگی‌های محیطی محله از مشاغل نظیر: تعمیرگاه، تعویض روغنی، باطری سازی، کابینت سازی و مواردی از این قبیل ناشی می‌شود که براساس آمارهای جمع آوری شده ۲۲/۸ درصد از سطح کل کاربری‌های موجود را پوشش می‌دهد. از طرفی دیگر مقایسه زیر معیارهای دسترسی به خدمات نیز در سطح محله که در جدول (۴) آورده شده است بیانگر آن است که هیچ گونه توازنی در زمینه خدمات شهری مثل دسترسی به پارک، خدمات درمانی نحوه دفع فاضلاب وجود ندارد.

جدول ۴. مقایسه زیر معیارهای دسترسی به خدمات در محله بی سیم

YCR	زیر معیارهای دسترسی به خدمات	دسترسی به سواره	نحوه دفع فاضلاب	دسترسی به خدمات درمانی	دسترسی به پارک محله
۰/۵۴۵	دسترسی به سواره				
۰/۳۶۷۵	نحوه دفع فاضلاب	۱/۶			
۰/۲۱۳	دسترسی به خدمات درمانی	۱/۱	۱/۱		
۰/۰۴۴۶	دسترسی به پارک محله	۱/۲	۱/۶	۱/۹	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

۲-۵. یافته‌های تحلیلی

همان طوری که در فرضیات اشاره شد بین کاهش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و فقر رابطه وجود دارد.

جدول ۵. نتایج آزمون رابطه مؤلفه‌های کاهش سرمایه اجتماعی و فقر

SIG	F	R2	R	رابطه بین متغیرهای سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۰	۱۲/۸	۱/۲	۰/۹۸۳	اعتماد اجتماعی در محله
۰/۰۰۰	۸/۲	۲/۸	۰/۸۴۸	تعامل
۰/۰۰۰	۹/۵	۳/۴	۰/۹۹۳	مشارکت در تصمیم‌گیری
۰/۰۰۰	۷/۸	۳/۹	۰/۹۵۶	تعلق خاطر به محله

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

نتایج جدول فوق رابطه مستقیم میان فقر و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را بیان می‌کند بر مبنای یافته‌های این پژوهش میزان اعتماد اجتماعی در میان ساکنان این مناطق بسیار ضعیف بوده و از طرفی تعلق آنان به فرهنگ روستایی مانع از مشارکت ساکنین در فضای زندگی شهری می‌شود یافته‌های بررسی نشان می‌دهد که حدود ۶۵ درصد از پاسخ‌گویان هیچگونه احساس تعلق شهروندی نداشته‌اند. بنابراین یافته‌های فوق در تأیید رابطه متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را نشان می‌دهد به طوری که متغیرهای سرمایه اجتماعی با ضریب تعیین ۱۰/۷ توانسته است حدود ۵۰ درصد از واریانس متغیر وابسته فقر را تبیین کند. نتایج جدول (۵) نیز نشان می‌دهد که کاهش مؤلفه‌های اجتماعی (اعتماد با $R=0/258$ و انسجام با $R=0/238$ و ایجاد اختلاف و نزاع در بین مردم با $R=-0/412$ در سطح معنی داری ۰/۰۰۰ در زمینه سازی فقر شهری مؤثر بوده است به طوری که همبستگی پیرسون بین عدم مشارکت و فقر در جدول (۶) برابر با ۰/۱۲۱ ارزیابی شده است و با احتمال محاسبه دو طرفه بین متغیرها، عدم مشارکت مردم در رویکردهای اجتماعی در زمینه سازی فقر شهری مؤثر بوده است.

جدول ۶. آزمون ضریب همبستگی بین عدم مشارکت مردم فقر شهری

مؤلفه	آماره	فقر شهری	Z عدم مشارکت
فقر عدم مشارکت Z	همبستگی پیرسون	۱	۰/۱۲۱
	احتمال محاسبه دو طرفه	۰	۰/۰۱۹۱
	تعداد	۳۲۸	۳۲۸
	همبستگی پیرسون	۰/۱۲۱	۱
	احتمال محاسبه دو طرفه	۰/۰۱۹	۰
	تعداد	۳۲۸	۳۲۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

نتایج آزمون T نیز نشان داد که از نظر جامعه آماری سایر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی همانند، عدم اعتماد در بین افراد ($T=۲/۸$)، عدم اعتماد مردم بر نهادهای دولتی ($T=۱/۹$) عدم تعامل و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری و اجرا ($T=۲/۹$) در سطح معنی داری $۰/۰۰۰$ از جمله متغیرهای اجتماعی مؤثر بر فقر شهری در محله مورد مطالعه محسوب می‌شود. بر مبنای فرض دوم عدم توجه به رویکرد برنامه اجتماع محور در تشدید شاخص‌های فقر شهری در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی مؤثر بوده است. اطلاعات جدول (۷) ذیل بیانگر آن است که عدم توجه به رویکرد اجتماع محور بر اساس شاخص‌های توجه به دیدگاه مردم، وضعیت اشتغال سرپرستان خانوار و وضعیت اقتصادی به میزان $۴۲/۸$ درصد، بر تشدید فقر شهری تأثیر گذار هستند. بالاترین ضریب $Beta = ۰/۴۳$ در معادله فوق مربوط به توجه به دیدگاه مردم است که با درجه آزادی $f = ۳/۵$ و $sig = ۰/۰۰۰$ قابل ارزیابی است. لذا با مراجعه به ضرایب رگرسیونی گام به گام که در جدول (۷) آورده شده است، همکاری شورای محلات با ضرایب $۲/۲$ مشارکت و مشورت مردم به ترتیب با ضرایب رگرسیونی $۲/۸$ و $۱/۹$ در سطح معنی داری $۰/۰۰۰$ در تأیید فرضیه پژوهش مبنی بر ضرورت رویکرد برنامه اجتماع محور و نقش آن در سیاست‌های کاهش فقر شهری است.

جدول ۷. عوامل مؤثر بر رویکرد توسعه اجتماع محور با استفاده از تحلیل رگرسیونی چند متغیره

متغیر	B	SD	BETA	F	SIG
توجه به دیدگاه مردم	۳/۲۴	۹/۷	۰/۴۳	۳/۵	۰/۰۰۰
وضعیت اشتغال سرپرست خانوار	۲/۸۸	۱/۵۱	۰/۲۳	۲/۱	۰/۰۰۰
وضعیت اقتصادی خانوار	۱/۹	۱/۲	۰/۱۷	۲	۰/۰۰۰
مقدار ثابت	۴/۲	۲/۴		۱/۳	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

جدول ۸. ضریب رگرسیونی گام به گام ضرورت رویکرد برنامه های اجتماع محور از دیدگاه جامعه آماری

متغیر	B ضرایب رگرسیون	B	خطای استاندارد	مقدار T	SIG
ضریب ثابت	-۲۸/۲	۰/۳۰۴	۰/۰۲۳	۴/۱	۰/۰۰۰۰
رضایت مردم	۰/۱۲۳	۰/۱۱۹	۰/۰۳۸	۳/۸	۰/۰۰۰۰
همکاری شورای محلات	۲/۲	۰/۲۵۹	۰/۰۲۲	۳/۵	۰/۰۰۰۰
مشارکت مردم	۲/۸	۰/۲۱۰	۰/۰۱۹	۲/۶	۰/۰۰۰۰
مشورت با همدیگر	۱/۹	۰/۱۵۳	۰/۰۱۸	۲/۱	۰/۰۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

نتایج تحلیل آماری در زمینه عدم توجه به رویکرد اجتماع محور و تأثیر آن بر عدم توزیع متناسب کاربری‌های شهری در جدول (۹) به عنوان یکی از مؤلفه‌های فقر شهری حاکی از آن است که کاربری اراضی ناسازگار، ساخت ساز غیرمجاز، گسترش بی‌رویه با بیشترین تفاضل منفی (۱۴) با سطح اطمینان ۹۵ درصد در سطح ۰/۰۰۰ معنی دار است به عبارتی دیگر تأثیر فقر شهری را بر ایجاد کاربری‌های نامتناسب با نیازهای مردم بیان می‌دارد.

جدول ۹. تفاضل مثبت و منفی کاربری‌های اراضی در محدوده مورد مطالعه

شاخص‌ها	تفاضل مثبت	تفاضل منفی	Z	سطح معنی داری
کاربر اراضی ناسازگار	۰	۱۴	-۲/۵	۰/۰۰۰
ساخت و ساز غیر مجاز	۰	۱۴	-۲/۲	۰/۰۰۰
گسترش بی‌رویه بافت	۰	۱۴	-۲/۳	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰

۶. بحث و نتیجه‌گیری

از آن جایی که پدیده اسکان غیررسمی اجتناب ناپذیر و روبه رشد است، تأکید بر دیدگاه توانمندسازی با مشارکت همه جانبه مردم ضروری است. یکی از مهمترین مسایل اجتماعی جوامع شهری، پیدایش و رشد فقر شهری است که معلول عوامل گوناگونی است. در این پژوهش جهت بررسی چالش‌های فقر شهری در محله بی‌سیم شهر زنجان از نظر برخی دانشمندان در زمینه‌های سرمایه اجتماعی در قالب رویکرد اجتماع محور استفاده شده است. توجه به دیدگاه مردم و مشارکت آن‌ها در برنامه‌ریزی از عوامل مؤثر تأثیرگذار بر سرمایه اجتماعی می‌باشد به گونه‌ای که رابطه آن با برنامه‌های رویکرد اجتماع محور به لحاظ اهمیت به عنوان اولین عامل تأثیرگذار مثبت به شمار می‌آید. در مطالعات شهری توجه به نوع روابط و میزان سرمایه اجتماعی، اهمیت زیادی دارد. سرمایه اجتماعی به مفهوم یک کنش اجتماعی از نکات مثبت اجتماعات محلی فرآیندی درونزا است که بر افزایش ظرفیت‌های منابع محلی استوار است. فقدان این نوع از سرمایه می‌تواند موجب شکل‌گیری انزوای اجتماعی بین گروهی در محلات فقیر نشین می‌شود. مهمترین نتیجه به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که کاهش سرمایه اجتماعی با تشدید فقر شهری رابطه مستقیم دارد و کاهش سرمایه اجتماعی می‌تواند هشدار

برای عدم پایداری شهری باشد و استفاده از مشارکت شهروندان در قالب رویکردهای اجتماع محور می‌تواند بسیار مؤثر باشد. می‌توان گفت که کاهش سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین عوامل مؤثر در بروز فقر شهری است که خود تحت تأثیر مسایل اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و عدم توجه به رویکرد اجتماع محور است که باعث حاکم شدن فقر در محله مورد مطالعه شده است. مهمترین متغیرهای تأثیر گذار بر کاهش سرمایه اجتماعی در محله مورد مطالعه را باید در زمینه‌های کاهش مشارکت، عدم تعلق خاطر و عدم اعتماد جستجو کرد. از اینرو تقویت سرمایه اجتماعی از جمله اقدامات ضروری است. نتایج نشان داد که رویکرد اجتماع محور نه تنها محدود به اثرات مثبت آن از طریق مشارکت اجتماع محلی در حوزه تصمیم سازی می‌شود، بلکه به نوعی منجر به بهبود شاخص‌های فقر شهری خواهد شد. مطالعات پیمایشی نشان داد که برای برطرف ساختن چالش‌های فقر شهری، تدوین و طراحی رویکرد اجتماع محور متناسب با شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محله بی‌سیم زنجان ضروری است. باید افزود که تأثیرگذاری عوامل مؤثر بر فقر شهری، ریشه در عدم توجه به رویکرد برنامه توسعه اجتماع محور دارد از این رو سیاست‌های برنامه‌ریزی برای محلات فقیر نشین باید به نوعی تدوین و طراحی شوند که این افراد از این برنامه‌ها بهرمنند شوند. این رویکرد برنامه‌ریزی شهری را به تنهایی برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی کافی نمی‌داند و توجه عمده‌اش معطوف به عملکرد و کنش بخش مردمی است. رویکرد اجتماع از طریق درک اجتماع و تمرکز و توجه به اولویت‌ها و نیازهای مردم بعنوان ابزاری در سیاست‌های کاهش فقر شهری تلقی می‌شود. رویکردهای اجتماع محور، منجر به اعتماد و اطمینان بیشتر به اثر بخشی و پیامدهای مثبت آن شده و به افزایش میزان حمایت مردم از سیاست‌ها و برنامه‌های راهبردی کاهش فقر می‌شود. دخالت اجتماعات محلی در فرآیند توسعه سکونتگاه‌های غیر رسمی در چارچوب یک اقدام مشارکتی همچون ساز و کارهای توسعه اجتماع محور، ضمن پیوند بین نیازهای اجتماعی با سازمان فضایی، منجر به استقبال برای مشارکت در برنامه توسعه و استقبال از نتایج آن خواهد شد. نتایج تحلیل‌های آماری نیز حاکی از آن است که از نظر جامعه آماری لزوم توجه به دیدگاه مردم ($F=3/5$) و ضریب $Beta=0/43$ ، مشارکت و مشورت با مردم در برنامه‌ریزی‌ها $B=2/2$ تعامل و مشارکت در تصمیم گیری و اجرا ($T=2/9$) در سطح معنی داری $0/000$ از جمله متغیرهای اجتماعی است که ضرورت رویکرد برنامه اجتماع محور را در سکونتگاه‌های غیررسمی آشکار می‌سازد. از این رو ضرورت دارد که با بهره‌گیری از برنامه‌ریزی شهری مبنی بر رویکرد توسعه اجتماع محور سیاست‌های کاهش فقر شهری اتخاذ گردد.

رویکرد اجتماع محور مکانیسمی مؤثر برای توسعه از طریق همیاری و مشارکت مؤثر اجتماعات محلی است. لذا رویکرد راهبردهای اجتماع محور در محورهای ذیل ضروری به نظر می‌رسد:

- بهره‌گیری از اجتماعات محلی جهت مشارکت در آگاهی، تصمیم سازی در مراحل مختلف برنامه‌های توسعه محله
- زمینه سازی برای بهره‌مندی از امتیازات شهری و تعمیق فرهنگ شهری به همراه مشارکت افراد در تصمیم گیری‌ها
- تقویت تشکلهای خود جوش محلی در ایجاد همبستگی اجتماعی و حفظ هویت محله‌ای

- شناخت پتانسیل‌های توسعه، دسترسی به اطلاعات در مورد تصمیمات محلی، افزایش سطح مشارکت اجتماعی کاهش آسیب‌های شهری
- آموزش ساکنین و ارتقای آگاهی آن‌ها در مورد قوانین زندگی شهری و شهروندی
- بسترسازی برای ارتقای شرایط محیطی به نحوی پایدار و فراگیر در جهت رشد سلامتی، امنیت، کرامت انسانی
- اجرای طرح‌های توانمندسازی برای کنترل و تغییر وضعیت ساکنان
- در نظر گرفتن اقبال کم درآمد در برنامه ریزی های کلان و ملی
- دستیابی به فرصت‌های درآمد زا از طریق آموزش حرفه‌ای و پرداخت‌ها وام‌های بلند مدت
- اقداماتی برای حمایت از فعالیت های اقتصادی کوچک مقیاس و سرمایه گذاری خصوصی در میان فقیران شهری
- تقویت بنیان‌های اقتصادی- اجتماعی با تأکید بر مسکن و اشتغال
- ساماندهی و ارتقای وضعیت اشتغال ساکنان با هدف کاهش فقر
- به رسمیت شناختن حقوق شهروندی ساکنان در برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی اجتماعی و کالبدی
- بازنگری برنامه‌ای موجود و تأمین فضاهای شهری برای فقرای شهری
- فراهم آوردن مجموعه متناسبی از خدمات پایه ارزان که به نحوی بنیادین شرایط زندگی جامعه محلی را بهبود بخشد.
- ایجاد ذهنیت مشارکتی برای اصلاح و ارتقای کیفیت زیر ساخت‌های شهری
- اولویت بندی نیاز و توجه به توزیع خدمات شهری از طریق انطباق نیازها
- ضرورت تأمین فضاهای سکونتی با استانداردهای لازم و دسترسی به خدمات پایه
- شناسایی و به کارگیری روش‌های مشارکت ساکنان در خدمات‌رسانی زیربنایی و مقاوم سازی مسکن
- تأمین خدمات پایه کالبدی و خدمات ضروری در محله
- به اجرا درآوردن یا بهبود وضعیت تأسیسات زیر ساختی مانند، جمع آوری زباله، برق، روشنایی معابر
- ارتقاء و بهبود شبکه‌های زیر بنایی و خدمات رسانی به محله
- ایجاد کاربری‌های مورد نیاز از جمله فضاهای آموزشی، بهداشتی، فضای سبز و کتابخانه
- کمک به ایجاد فضاهای جمعی (اعم از فرهنگی، فراغتی و ورزشی) و ایجاد امکانات تفریحی در محله
- بهبود و ارتقاء سرانه کاربری‌های شهری در محله بی‌سیم از طرق افزایش سرانه‌های فرهنگی آموزشی، فضای سبز و بهداشتی و درمانی با مشارکت مردم
- نظارت بر زیرساخت و ساز و نیز واگذاری زمین‌های قانونی
- جلوگیری از روند ساخت و سازی غیر مجاز و کاربری‌های ناسازگار

۷. منابع

۱. ابراهیم زاده، عیسی و همکاران، ۱۳۸۳، حاشیه نشینی و راهکارهای تعدیل آن، مورد کریم آباد زاهدان، مجله جغرافیا و توسعه، صص ۱۴۵-۱۲۲.
۲. ایراندوست، کیومرث، ۱۳۸۹، مرور کوتاه تجربه توانمندسازی سکونتگاه غیر رسمی کرمانشاه، فصل‌نامه جغرافیا و توسعه، شماره ۲۰، صص ۷۳-۶۰.
۳. اسکندری دو رباطی، زهرا، ۱۳۸۷، فقرای شهری و دردرسر تئوری، فصل‌نامه پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دوم، شماره ۶۱۵، صص ۱۴۰-۱۵۳.
۴. جواهری پور، مهرداد، ۱۳۸۷، چالش‌های فقر شهری، مجله رفاه اجتماعی، سال دوم، شماره ۶، صص ۱۲۸-۱۱۱.
۵. رفیعیان، مجتبی و همکاران، ۱۳۸۵، کاربرد متدلوژی گروه‌های بحث در مطالعات توانمند سازی محلات غیر رسمی شهری، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، صص ۴۷-۵۶.
۶. شهرداری زنجان، ۱۳۸۸، طرح تفصیلی شهر زنجان، معاونت عمران و شهرسازی، صص ۳۳-۱۲.
۷. صرافی، مظفر و همکار، ۱۳۸۴، شکل‌گیری و گسترش اسکان غیررسمی، علل چالش‌ها و راهبردها در شهر زنجان، نشریه دانشکده علوم زمین، ویژه جغرافیا، شماره ۱۱، صص ۲۵-۲.
۸. علاالدینی، پویا و همکار، ۱۳۸۷، اسکان غیررسمی در مشهد، مجله هفت شهر، شماره ۲۲، صص ۷۹-۶۰.
۹. کلهرنیا، بیژن، ۱۳۸۷، مطالعات ارتقاء و توانمند سازی بافت‌های فقرنشین شهری، مجله هفت شهر، شماره ۲۲، صص ۴۸-۳۰.
۱۰. محمدی، علیرضا و همکار، ۱۳۸۲، میزگرد تخصصی برنامه ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، مجله هفت شهر، شماره ۲۲، صص ۷۰-۵۹.
۱۱. محمدی، علیرضا و همکار، ۱۳۸۷، توسعه اجتماع- محور ساز و کاری برای ساماندهی سکونت‌گاه‌های غیر رسمی، مجله هفت شهر، شماره ۲۲، صص ۶۴-۵۰.
۱۲. مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان، شهر زنجان، صص ۲۲-۱۱.
۱۳. مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان، شهر زنجان، صص ۲۳-۱.
۱۴. مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸، نتایج سرشماری مقدماتی استان‌ها، استان زنجان، شهر زنجان، صص ۲۸-۲۲.
۱۵. مهندسان مشاور آمایش، ۱۳۸۷، مطالعه امکان‌سنجی نهادینه سازی فرآیند بهسازی شهری در ایران، (گزارش مرحله اول)، شرکت عمران و بهسازی شهری، صص ۷۷-۲.
۱۶. مهندسان مشاور، آمایش، ۱۳۸۴، تجدید نظر در طرح تفصیلی شهر زنجان، مطالعات اقتصادی و اجتماعی، صص ۷۹-۴.
۱۷. وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۸۳، سند توانمند سازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی، تهران، سازمان عمران و بهسازی شهری، صص ۹۰-۳.
18. Alaming, B., 2010, **The urbun Poverty and challenge**, uk London.
19. Albert, G., 1986, **Development of context of planning**, university of illions.
20. Alvin, B., 2010, **Urban planning and housing in third world**, London, Methuen.
21. A kayo, F., 2010, **slums in Africa, (new approach)** worl Bank.
22. Baykal, n., 2010, **urban poverty in Asia**, chsina, singnoya press.
23. Crayon, s., 2010, **The solution and problems for housing the poor**, university of sheffield
24. Davis, mike., 2006, **planet of slums**, new York, verso.
25. Everatt, D., 2005, **community development in south**, new York.

پښتونستان د علوم او انسانیت د مطالعاتو فریښتی
پرتال جامع علوم انسانیت